

TÖRTÉNELEM

Bencze Mihály : Szovjet makaróni gyár Csernátfaluban

Javában zajlott a II. Világháború. Csernátfaluban *Bogyén* (Hermány utca) részén német katonaság volt elszállásolva a Szörnyi István, Jónás Mihály, Czimbora Sára, Pünköszt István (Bözszi, Rózi, Anna) lakásaikba. Pünköszt Ilona szemrevaló lányt német tisztek látogatták, és így a környék tőle értesült a háborús hírekről. Odesszát meghódították a németek. A brassói Breiner Béla gyár környékén, egy nagy német lerakat odesszai termékeket árusított. A mezőgazdasági munkán részt vett a falu aprajánagyja. A szülők ebből a lerakattól vásároltak gyerekeiknek vaját, kekszet, málnacukorkát és még sok-sok olyan finomságot, amit eddig a falusiak nem láttak. A német katonaság a korrektség miatt is szimpatikus volt a csernátfalusiaknak. A Deák Anna háza, a Papp féle sörkert, és a Dirba patak közötti részen a németek káposztatermesztést folytattak, többnyire 40-50 orosz hadifogollyal, akiket a környék lakóihoz szállásoltak el. A Hermány utca mezőre vezető részén beton híd volt a Dirba patak fölött. Melléje építettek a németek egy gátat, ellátva egy 3 m-es forgókerékkel, ami a vizet merete a patakából, és csőrendszeren keresztül öntözte a 3-4 hektáros káposztászföldet. Nyárom ez a gát volt e gyerekek strandja. Mára, az egykori káposztászföld helyén épült fel a Halom (Movilei) negyed.

1944. augusztusában, a szénacsinálás idején benyomult Hétfaluba az orosz katonaság. Benedek Mihály (Hermány utca 22 szám, és Mező utca 101 szám) telkét, lakását a polgármesteri hivatal kiutalta a szovjet katonaságnak. Az oroszok elfoglalták a csúrt, a kertet, a házat, mindent. A családot egy szobába kényszerítették, egy másik szobát a polgármesteri hivatal által egy bákói menekült családnak utalt ki. Butnariu volt a férfi neve, és két unokahúga lakott vele, akik az otthonról menekített pénzt az oldalukon hordott fényképezőgépben rejtették el. Reggel a Benedek család Anna lánya elment Kiss Jakab András keresztapjának segíteni a szénacsinálásban, akkor még nem voltak itt az oroszok. Este, mikor a Lapiasról jöttek haza szerencse, hogy keresztapja hazakísérte Annát, mert az oroszok mindent elfoglaltak, és az ittas katonák a lányokat (barisnya) hajkúrázták. A Dirba partján a katonaság felépítette a konyhát, és rögtön melléje a makaróni gyárat. A csűr egyik odora liszt raktár lett. Felsőszoba nagyságú gép gyártotta a makarónit, melyet motor hajtott. Folyamatosan két személy gyúrta teknőbe, majd onnan a nagy tartályba tették a masszát. A vizet a Dirbából húzta a szivattyú. A kifáradt személyeket rögtön váltotta a következő kettő. A gépbe tett masszából makaróni jött ki, amit két személy fél méteresre vágott. Ezeket asztalnyi nagyságú rostákra tették, és bevitték a csűr mások odorába száradni. Itt orosz nők is dolgoztak, persze katonaruhában. A házigazda családnak egyszer se adtak makarónit. Minden nap kamionokkal hozták a lisztet. A kertben ágyúk, tankok, szekerek, és a környéken a katonaság lócsordája legelt az itteni lakosok telkén. A katonaság lassan megbarátkozott a falusiakkal, akik az orosz katonáknak italt vittek, hogy cserébe makarónit kaphassanak. Mindezt persze nem hivatalosan. Egy ilyen ittas katona újra lányt kért Benedek Mihály bácsitól, aki persze nem adhatott, ezért a katona fenyegetni kezdte, és a levegőbe lőtt. A hűzli pont az asztalra esett. A riadalomra rögtön jött a szovjet tiszt, Mihály bácsi pedig diszkrétan az asztalon maradt hűzlit a tiszt kezébe csúsztatta. A dorbézoló katonát rögtön megbüntették, és elhelyezték. A katonák állandó jelleggel tyúkokat, libákat, bárányt és gyümölcsöt loptak a környékbéli falusiaktól. Nem volt kinek panaszkodni, háború volt. Benedek Mihály bácsi a tyúkolt a padlásra költöztette, és ezt a példát követték a szomszédok is. A *Bogyént* a Hátsó utca egy része: Benedek Káplár András, Deák Samu, Páll István, Kőteles János, Lőrincz Köblös István, Dávid János, Nagy András, Deák András családok és a Papp féle sörkert, valamint a Hermány utca mező irányában a jobb oldalon a következő családok: Buna István, Szörnyi János, Bencze Mihály, Köpe András, Pünköszt István (később Kajcsarác), Papp Mihály, Pataki Ráchel, Benedek Mihály, Dávid István, szifonos Magdó kertje, Jónás Mihály, Bartos Mihály, (Fazakas Mihály kertje, később Gócsmán András házat épített a felső részébe) bal oldalon pedig: Buna Mihály (pásztor), Jónás Mihály (Czimbora Sára), Deák Anna, Deák András, Bartos Tárca Mihály, Bálint Sándor, Türkösi András, Szörnyi István, Pataki Gyula (Később Kapitány János), Vajda Péter (Veres Sára, később Serény Géza), Forsner András, Sebők Róza (később Bencze János), Bartos János (meddő tehénpásztor a Kelebúcon), Antal Bacsó Ilona, üres kert (később Tana), Székely Sára határolták. Gyakorlatilag a Hátsó utca pataka, a Rajna és a Dirba által bezárt terület. Nagy András volt Buna Katus néni nevelőapja, hatalmas ember és erősebb, mint Péter János az általam ismert csángó Toldi. Első világháborús hős volt, a szentpéteri Wohner barátjával együtt, akik kéthetente látogatták egymást. Pityóka szedés végén, a szántó eke után elmaradt pityókat szedegedte, amikor összeesett és meghalt. Kasos szekérben vitték haza. Papp Mihály egyik lábára kicsit sántított, és a Temesből homok és kavics fuvarozásával tartotta fenn magát. Az Breiner Béla lőszergyár elődje a Voinea féle gyár volt. A tulajdonos kocsijával ládákban szállította a gyár pénzét a bankba. Egy láda pénz kiesett, amit Papp Mihály megtalált, és a szekérének ülése alá a homokba tett. Annyi pénz volt, hogy tíz házat vásárolhatott volna. A visszafordult kocsiból a tulajdonos ijedten kérdezte mindenkitől, hogy találtak-e egy ládat? Papp Mihály annyira becsületes volt, hogy visszaadta. Jutalomként a gyár tulajdonosa, annyi pénzt adott neki, hogy azzal menjen a vasüzletbe és vásároljon magának egy kötelet, és akassza fel magát. A Benedek családnál albréltben lakott Végh Berta varrónő, aki

Bukarestből költözött ide. Húgának (Végh Gizella) férje Rosen Vili pékséget működtetett a Papp féle sörkertben. Bertához az orosz nők is eljártak ruhát varratni. Mikor a méreteket vette le, az orosz nők derekára négy csörgőóra volt felkötve, amit nem is akartak levenni, annyira féltették. Végh Berta évek múlva visszaköltözött Bukarestbe Jóska öccséhez, és ott is halt meg.

A hosszúfalusi szénafűt (ma Ștefan cel Mare negyed) szintén az orosz katonaság foglalta le. Tankok, ágyúk, szekerek, raktárok, sátrak lerakata lett. A gazdasági iskolával szemben lakott Páter Kata (később mellettük a Csere család is), a villaszerű csodálatos háza a háborúban eltűnt szász családe volt. Gatter is működött, tönköt, épületfát vágtak. Az oroszok lefoglalták, és ide egy őrzött lőszerraktárt építettek. A Dirba partja tele volt gyümölcsfákkal, Bálint Mihály (a kuglibajnok) akkor még fiatal gyerek volt és csapatával ide jártak gyümölcsfákat dezmálni. Az orosz őr először levegőbe löve figyelmeztette, hogy tilos helyen járnak, de a következő éles lövéstől félve a gyereksapat szétszlott.

A csernátfalusi szénafűt (az egykori vágóhíd, és a nádassal szembeni rész) is az orosz katonaság lakóparkja lett. Ugyanazt a struktúrát építették ki itt is, mint a többi helyen. Ide is csináltak egy kisebb méretű makaróni gyárat.

A Dirba vize és a kisvasút közötti részen a Papp családtól a Jónás családig kenderáztatók működtek. Szoba nagyságú gödrök, amelyben a kenderet keresztbe tették egymásra, és ezen a gát által kiterelt Dirba vize folyamatosan folyt, egyik áztatóból a másikba. Ez a gát volt a gyerekek másik nyári strandja. A Dirba folyását kétszer is egyenesítették ahhoz, hogy a kenderáztatók jól működjenek. A víz partján óriási fűzek tartották az árnyékot. A kisvasút és a mező között volt a határút. Itt mivel nem volt állomás, nem volt sorompó, sok baleset is történt. Egyszer Bandi András (fia Gyula) ökrei megbokrosodtak, így a már a kürtölő vonat elől nem tudott kitérni, és a vonat derékből kettévágta az apát, és az egyik ökröt is. A szekér is tönkrement. Mindezt Ceptoreanu Gheorghe mozdonyvezető élte túl, de Bajcsi mozdonyvezető még sok ilyen történetet mesélt.

Két hónap múlva jött a rendelet, az orosz katonaság szedelőzködött, lebontották a makaróni gyárat, a csúrból mindent kamionokra tettek, a szekereket megrakták, és a Hátsó és a Fő utcán elvonultak a Babarunka felé. Ósáncnál az orosz haderő bekerítette a visszavonuló német hadsereg egy részét, és lemészárolta őket. Az életben maradt németeket a csernátfalusi temető mellett a Filip ház boltíves pincéjébe vitték. Egyesek innen kerültek hadifogolyként Szibériába. Az egyik tisztet kivitték a temető fölötti erdőbe, és a vasgárdista Cursaru lelőtte. A tiszt iratait szintén a temető környékén lakó Kauffman cipész jutatta ki, jóval a háború után a német hatóságoknak. A 70-es években az erdőben elhantolt tiszt maradványait exhumálták és eltemették a csernátfalusi temetőbe. A szétvert német haderő autóit, motorkerékpárjait, a meglőtt katonák ruháit, csizmáit, bakancsait Cursaru és Dogaru gyűjtötte össze, persze összejátszva az orosz tisztekkal. Ezt értékesítették, és hatalmas vagyonra tettek szert. A csatatéren maradt német halottak már oszlásnak indultak, az oroszok nem temették el őket, és az itteni hatóságok se. A csángók önkéntesen kivonultak szekerekkel, lovakkal, és fenyőcsetenyére téve a halottakat elhúzták a kiásott gödrökig, és elhantolták. Mindezt Márton István (Észak-Erdélyben őrmester volt) szakmai felügyelete mellett.

BENCZE, Mihály: Szoviet Macaroni Factory in Csernátfalu

In this paper the author tells local history in the small Transylvanian village of Csernátfalu at the end of World War II.

Bérczi Szaniszló : Pikt-szkíta skóciai művészet

Euráziában a szkíta művészet nyomai széles horizonton föllelhetők. Északnyugat-Euráziának egy kicsiny darabja a Brit-szigeteken Skócia. Viharos történelme során a kelták és a vikingek mellett más népek is részt vettek a néppé ötvöződésben. Díszítőművészetüket tekintve van egy erőteljes szál, ami a szkítákhoz vezet. Ez az erőteljes szál a skóciai kőfaragó-művészetben őrződött meg. Azok a hatalmas sírkövek, amelyek elszórtan a tájban mindmáig több száz darabszámban lelhetők föl, azt tanúsítják, hogy a szkíta hagyományú díszítőművészetet itt egykor valakik beleszórták a népi hagyományba, ábrázolás-világba.

1. ábra. A füzet első borítóján azt láthatjuk, hogy a sírköveken megfigyelhető pikt-szkíta művészetre kettős szimbolika jellemző: egy keresztényégi és egy ősi eurázsiai szkíta műveltségből származó ábrázolásvilágbeli.

A legrégebb sírkövek állatalakok és lovasok sokaságával vannak benépesítve. A lovasok íjjal és dárdával harcolnak, vadásznak és állatokat terelnek. Egy pásztornép hagyatéka ez, de a jelképek, az állatküzdelmi jelenetek gazdagsága pontosabban is utal arra a műveltségi közösségre, amely átitta egész Euráziát. Ezeket a harcias, vándorló lovasnépeket Nyugat-Euráziában (Európában) szkítáknak, Kelet-Euráziában (Ázsiában) hunoknak nevezték a legősibb leírások. Itt Skóciában ennek a harcos-vadász népnek a piktek elnevezése maradt fenn.

2. ábra. A füzet hátlapján vadászati jelenetek részleteit láthatjuk pikt-szkíta sírköveken: a bal szélén a két vadásztestvér a csodaszarvast űzi.

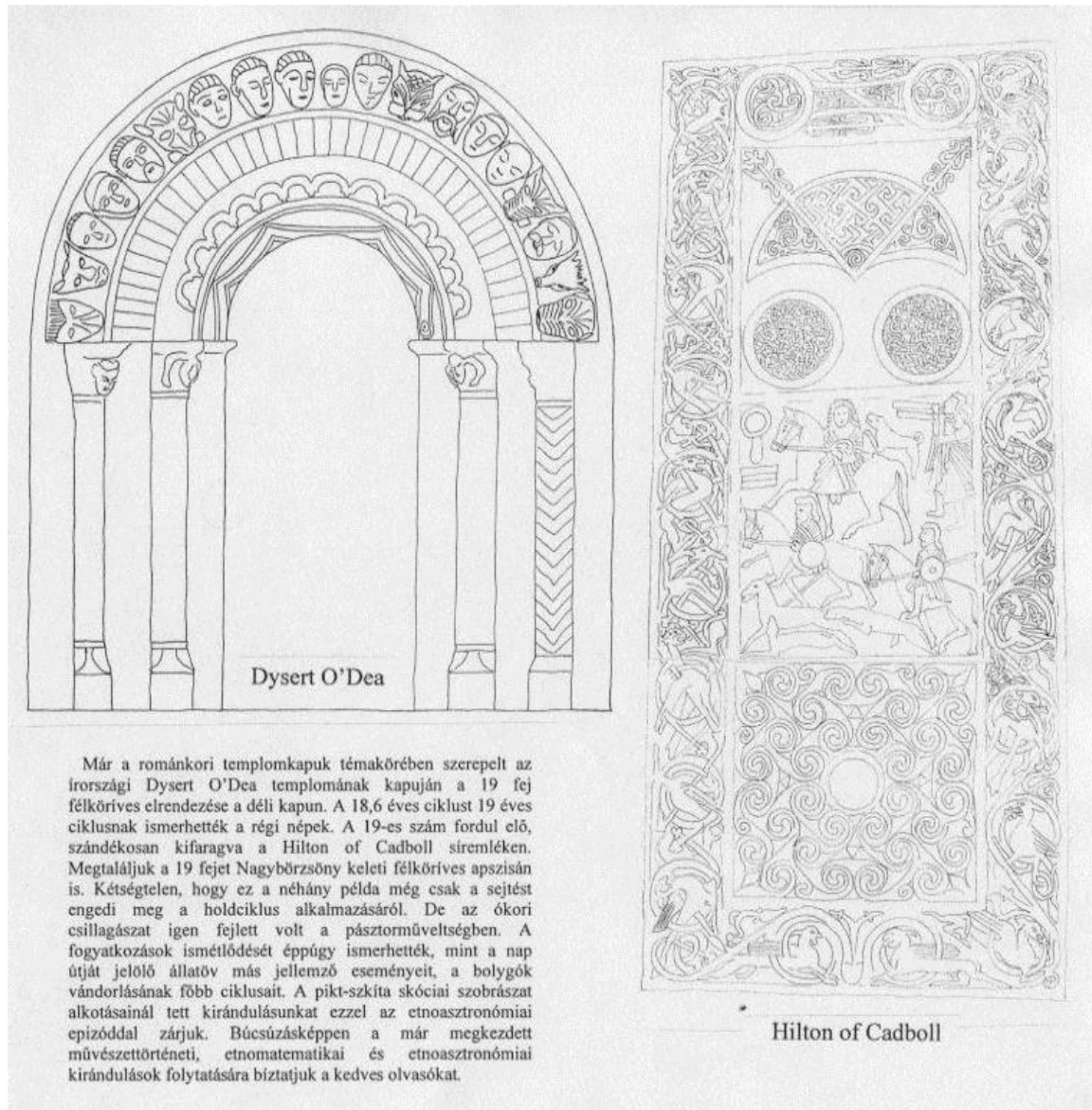
A piktek elnevezést talán a rómaiaktól kapták, akik a Krisztus születése idejét jelző ezredforduló előtt már megjelentek Britanniában és harcoltak az északon lakó, erőteljes, valószínűleg kifestett harcosokat fölvonultató törzsekkel. A rómaiak nem is tudták legyőzni őket. Az angolszász krónika maga is megemlékezik a piktek szkítiai eredetéről. „Britannia szigetén öt nép volt honos: az angol, a velszi (walesi, amit britnek is neveznek), a skót, a pikt, és a latin. A piktek Szkítiából érkeztek néhány hosszú hajóval, és partra szálltak Írország északi területén.” Majd átköltöztek a mai Skócia északi vidékeire. Szent Columba idején, az 500-as években váltak fokozatosan keresztényé.

Kétségtelen az is, hogy azoknak a népeknek, amelyek a ma Brit-szigeteknek és Írországnak nevezett szigetcsoporthoz benépesítik, más népek is műveltségformálói voltak. A legősibbnek tekintett kelták mellett a különböző Viking hajós népek és katonanépek invázióiról értesülünk, szinte évszázadonként, a különböző krónikákból. Személyes olvasmányom a sokféle Viking betörésről a Dublini Nemzeti Múzeumból származik, ahol a Kr. utáni évezredben több norvég, dán és normann invázióról olvashatunk a kiállításokon. A Viking művészet is gazdagon tartalmaz állatküzdelmi jeleneteket, ahogyan ezt sorozatunk egy korábbi füzetében, a *Viking kifestőben* láthatjuk is. De találkoztunk sorozatunkban már pikt-szkíta kőfaragásokkal a *Kelta kifestőben* is. A piktek kőfaragóművészetében azonban, ahogyan azt láthatjuk majd, archaikusabb vonásokban áll előttünk a szkíta eredetű állatábrázoló művészet.

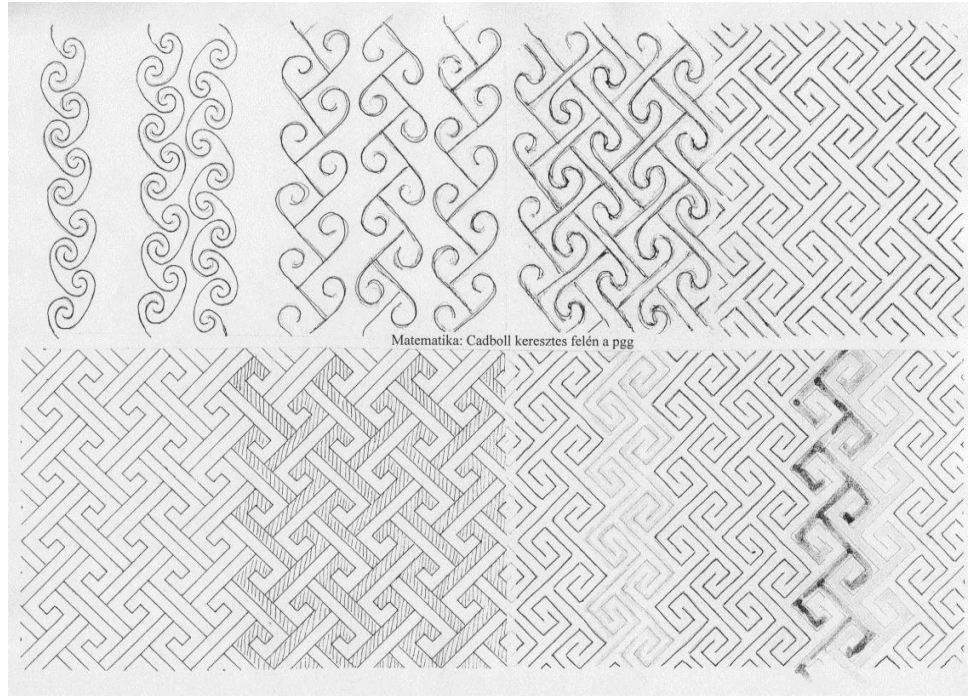
3. ábra. Négy pikt-szkíta sírkő rajzán a festés jól kiemeli az állatküzdelmi jeleneteket: a felső sorban a Rossie templom (bal) és a Szent Madoes templom (jobb), az alsó sorban pedig az Aberlemno templom és a Benvie templom sírkövén.

Azok a sírkövek, amelyekkel füzetünkben találkozunk, Észak-Skóciából származnak. A térképen nyomon követhetjük lelőhelyeiket. Több közülük szabadon áll kint ma is. Aberlemno, vagy Hilton of Cadboll sírköve talán a legismertebb példák ezekre a sírkőtáblákra, melyeknek mindkét oldalát megfaragták. Az egyik oldalon harci jelenetekkel találkozunk, a másikon egy hatalmas kereszt köré csoportosulnak az ősi jelképek.

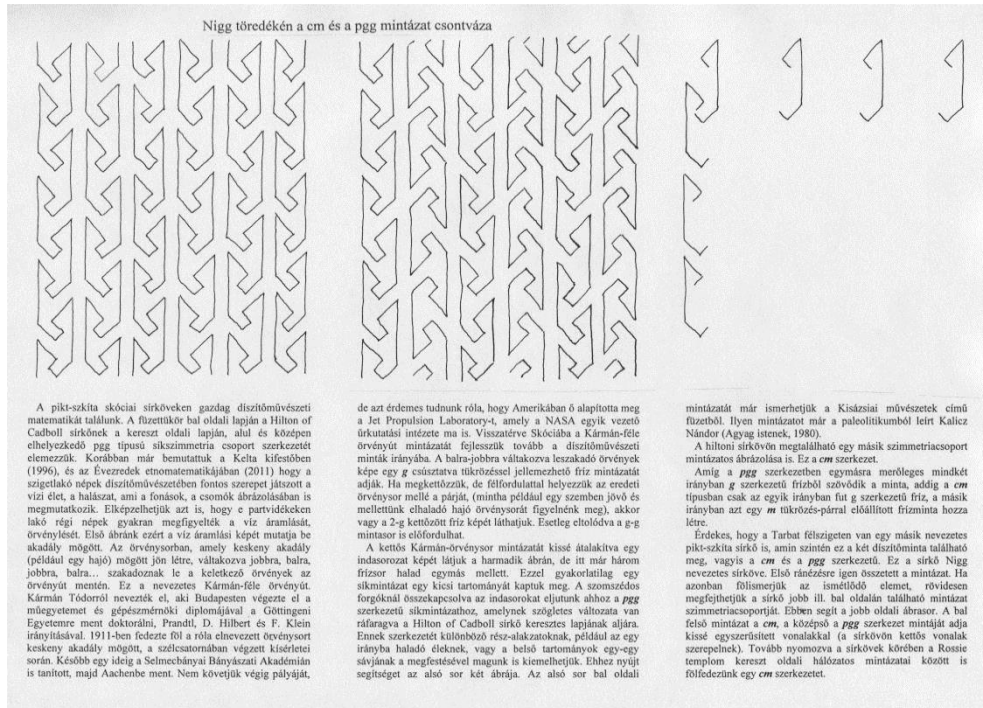

4. ábra. Az írországi románkori kelta építészet e pompás kőfaragásán és egy pikt-szkíta sírkövön megfigyelhetjük a csillagászati szempontból jelentős 19-es számot. Balra: Dysert O'Dea kapuján 19 fej keretezi a timpanont, jobbra pedig 19 körindával körbevett állatfigurát látunk. A 19 év a holdpálya felszálló csomópontjának körbejárási ideje az ekliptikán (pontosabban ez az érték 18,6 év).

Kedves főlvállalt kötelességünk az is, hogy a vizsgált eurázsiai művészeti tartományban a matematikai jellegzetességeket föltárjuk. A Hilton of Cadboll sírkövén található mintázaton ezt is bemutatjuk. A nem egyszerű *pgg* típusú szimmetriacsoportnak az örvénysorokkal való rokonsága arra utal, hogy a helyben ötvöződő népek között nagy hajósok is voltak.

5. ábra. A *pgg* síkszimmetria minta „genetikája” lehet ez az ábrásor, ahogyan az örvénysorból, a megkettőzött örvénysorból eljutunk a Hilton of Cadboll pikt-szkíta sírkövön is látható *pgg* mintázatig.

6. ábra. A *pgg* és a *cm* síkszimmetria minta „genetikája” Niggs pikt-szkíta sírkövén.

Jó megfigyelők mindmáig a hajósok, és az sem véletlen, hogy a természettudományos ismeretrendszer két legnagyobb vívmánya, a fogalomfejlesztés és fogalomszintézis két csúcsa, Newton mechanikája és Maxwell elektrodinamikája az ősi népekből ötvözött Északnyugat-Euráziában jött létre. Newton angol volt, Maxwell pedig skót.

7. ábra. A diákoknak nagy öröm lehet kifesteni a szép állatfigurákat. Bemutatunk egyet a vadászjelenetek közül: Peták Lelle így festette ki a chadwicki sírkő szereplőit.

A füzet lapozgatása, festése során nemcsak a távoli szkíta világ e különleges ötvözetével találkozunk, hanem a művészetek azon képességével is, hogy meg tudtak őrizni tökéletességig fejlesztett tudásokat, részrendszereket, amelyek azután később, egészen más környezetben újra meg tudták termékenyíteni az emberek gondolatvilágát. Az ősi pikt-szkíta művészetek körében tett kalandozásokhoz jó szórakozást kívánok olvasóimnak.

IRODALOM:

- ✚ Bérczi Sz. (1998): *Kelta kifestő*. TKTE, Piremon, Budapest, Vámospércs;
- ✚ Jackson, A., Brundle, A. L., Jackson, H. (1984): *The Symbol Stones of Scotland: A social anthropological resolution of the problem of the Picts*. Orkney Press,
- ✚ Megaw, J. V., Megaw, M. R. (2006): *Celtic Art*. Thames and Hudson;
- ✚ O'Neill, P. (2008): St Vigean No. 1. and No. 1a. a reconsideration. *J. Australian Early Medieval Studies*, 4, pp. 159-173;
- ✚ Romilly, A. J., Anderson, J. (1993): *The Early Christian Monuments of Scotland*. Pinkfoot Press;
- ✚ Trench-Jellicoe, R. (1999): A missing figure on slab fragment... *Proc. Society of Antiquaries of Scotland*, 129, pp. 597-647.
- ✚ Ritchie A. (1977): *The Kingdom of the Picts*. Chambers;
- ✚ Ritchie, A. (1995): Meigle and Lay Patronage in Tayside in the 9th and 10th centuries. *Tayside and Fife Arch. J.*, 1, pp. 1-10.

BÉRCZI, Szaniszló: Pict-Scythian Scottish Art

This is the Hungarian version of the article published in English in the Journal of Eurasian Studies, April-June 2013, pp. 23-29. (<http://www.federatio.org/joes.html>)

Z. Tóth Csaba : Dzsagfar Tarihi

Dzsagfar évkönyvei a Volgai Bulgáriáról

Egy 17. századi gyűjtemény és magyar vonatkozásai

Bevezetés

Létezik egy mindeztidáig általában vitatott szöveggyűjtemény a bolgárok őstörténetéről és a Volgai Bulgáriáról, mely a 30-as évek végén megsemmisült bolgár-török nyelvű kéziratok orosz fordításában maradt fenn. A gyűjteményt Fargat NURUTDINOV és R. S. SARIPOV gondozta és adta közre oroszul 1994-ben (Бахши Иман, Джагфар Тарихы Том Второй Редакция Вестника "Болгар Иле" Оренбург, 1994. Ответственные редакторы Ф. Г.-Х. Нурутдинов и Р. Ш. Шарипов; Baksi Iman: Dzsagfar Tarihi, 1-2. köt., Orenburg, 1994., szerk. F. G.-K. Nurutdinov és R. S. Saripov), majd angol nyelvre is lefordították és feltették a világhálóra (s155239215.onlinehome.us/turkic/10_History/Djagfar_Tarihi). Mivel számos név és esemény megtalálható a Dzsagfar Tarihiben, melyek a magyar őstörténettel kapcsolatosak, de eddig nem talákoztunk e mű említésével a hazai őstörténeti irodalomban, sem pro, sem kontra – a „Bolgár Történet” sorsa emlékeztet a Tarihi Üngürusz hivatalos fogadtatására, vagy a Csíki Székely Krónikáéra, mely utóbbi, annak ellenére, hogy valóban kései alkotás lehet, tartalmazhat ősi, szájhagyománybeli adatokat –, úgy véljük, hogy legalább utalásszerűen érdemes felhívni egyes elemeire a figyelmet. Ezt megerősíti A. LVOVA, a szentpétervári Ermitázs Múzeum vezető történésze is, aki néhány évvel ezelőtt összevetette a Dzsagfar Tarihi-t más történeti forrásokkal, és gyakran megegyezőnek találta ezekkel (zlatalvova.narod.ru).

A gyűjtemény keletkezéstörténete, sorsa meglehetősen homályos és hányatott. Mint F. Nurutdinov az előszavában beszámol róla, családi kapcsolatok révén jutott hozzá, nagybácsija, Ibrahim Mohammed-Karimovics NIGMATULLIN fordította az eredeti szövegeket illetve másolataikat orosz nyelvre. A kéziratok sorsa 1680-ban kezdődik, állítólag az akkori, volgai bolgár-moszlím felszabadítási mozgalom vezetője, Szaid Dzsagfar parancsára a titkára, Baksi Iman állította össze a bolgárok történetét, valahol Baskorosztánban, azaz Baskíriában, innen a gyűjtemény címe, „Dzsagfar Évkönyvei”. Baksi Iman összegyűjtötte Itil Bulgária évkönyveit: a Gazi-Baradzs Tarihi-t (1229-1246), a legkorábbi, őstörténeti adatokkal, a „Bulgár sejkék igaz útja avagy kegyes cselekedetei” (1483, Mohammed-Amin kézírata), a Kazan Tarihi-t (1551, Mohammedyar Bu-Yurgan munkája), a Sheikh-Gali Kitaby-t (1605, Ish-Mohammedtől), és még más kéziratokat is.

Ezt követően Baksi Iman és a kéziratok sorsa hosszú időn át ismeretlen. Az eredetiek bolgár-török nyelvű másolatai a 19. században készültek s a 20. század elején bukkantak fel a kazahsztáni Petropavlovskban (Kyzyl Yar), Nurutdinov szerint. Kyzyl Yar régi idők óta fogva a bolgárság egyik fontos központja volt s a 19. században sok bolgár vándorolt ide. A polgárháború idején, 1918-1921-ben Kyzyl Yarbán összpontosultak a bolsevik-ellenes erők, köztük a volgai bolgárok jelentős részével. Nem kizárt, hogy ők hozták magukkal a kéziratgyűjteményt is. Nem ismeretes, hogy milyen úton-módon, kitől került tovább, de 1939-ben Nurutdinov nagybácsijánál, az említett I. M.-K. Nigmatullinnál volt, aki ekkortól kezdve lefordította oroszra a gyűjtemény nagy részét. Ennek hátterében az állt, hogy a 30-as évek végétől Sztálin elrendelte, hogy meg kell semmisíteni a bolgár-török vagy arab nyelven és írással írt könyveket és kéziratokat, s Nigmatullin, hogy megmentse a nemzeti bolgár krónikákat, lefordította azokat oroszra. Még épp időben, mert aztán valaki feljelentette és az NKVD elhurcolta s egy kényszermunkatáborba került. Az NKVD megsemmisítette az eredeti másolatokat, de szerencsére az orosz nyelvű fordítások megmaradtak. Nigmatullin aztán kiszabadult, 1941-ben behívták katonának, majd eltűnt a II. világháborúban.

A család gondosan megőrizte Nigmatullin 14-15 jegyzetfüzetnyi fordításait, és 1966-ban, amikor Nurutdinov egyetemre ment, a nagymama, Nigmatullin húga, átadta neki ezeket. Nurutdinov a jegyzetfüzetekből sokat lemásolt, majd a 80-as évek elején levélben fordult támogatásért a Szovjet Tudományos Akadémiához, hogy kiadhassa a gyűjteményt, de nem kapott érdemleges választ. Ekkor úgy döntött, hogy ő maga ír egy kivonatot három kézirati dokumentum alapján. Nyaranta elvonult apja vidéki kunyhójába, hogy biztonságban dolgozzon, azonban hamarosan ellopták a kézirateit, s csak kettő maradt meg, a Kyzyl dastany és a Baradzs dastany fordításainak nagy része, mivel ezek otthonában voltak. Ez tehát a Dzsagfar Tarihi kézirateinak, másolatainak és fordításainak rövid története F. Nurutdinov szerint.

A tudományos magyarázatok a gyűjteményt részben már ismert adatok és hiteltelen kitalációk keverékének tartják, s a székeszist alátámasztja, hogy nem áll rendelkezésre semmilyen eredeti kézirat. Felmerült, hogy a gyűjteményt volgai tatárok készítették, hogy igazolják a területük feletti jogait az oroszokkal szemben, vagy akár maga az NKVD (a hajdani szovjet titkosszolgálat), hogy megossza vele a nemzetiségeket. Az alábbiakban a fennmaradt szövegnek azokat a részleteit mutatjuk be, melyek magyar őstörténeti szempontból mindazonáltal érdekesebbek lehetnek, a hun korszaktól kezdve „Almysh” és „Arbat”,

azaz Álmos és Árpád alakjáig (Almisról még a 945. évnél is szó van az egyik iratban, meglehetősen ugyanarra a személyre vonatkozóan), sőt egy mitológiai vonatkozású szövegben olvashatunk a „Kaz emese” nevű óbolgár ünnepről is. Szövegünk az angol fordítás alapján készült, így mindenképpen indokolt lenne egy török nyelvészeti összehasonlítás annak megállapítására, hogy a Dzsagfar Tarihi földrajzi, személy- és népnévi tükrözik valóban az óbolgár viszonyokat, illetve mennyiben származnak a tatárjárás utáni idők névanyagából, és mennyiben van szó a szláv-orosz nevek „visszabulgárosításáról”. Akinek tehát van kedve az őstörténeti ködszurkáláshoz, újfent meglehetősen.

Z. Tóth Csaba

[szögletes zárójelben a fordító megjegyzései, N. = Nurutdinov nyomán]

A Dzsagfar Tarihi egyes magyar vonatkozású részletei

Baksi Iman: „Gazi-Baradzs Tarihi” – Gazi-Baradzs Évkönyvei, 1229-1246

I. kötet, 1. fejezet

A kezdetektől AD 360/378-ig

...A türkmének bizonyos kirgiz és türk népek leszármazottai voltak, akik a szabanjukkal [*csobán, fárszi nyelven pásztor*] a maszgutok [*masszagéták, alánok*] földjére jöttek és fokozatosan megsokasodtak. Ezek nagyon szép emberek voltak és nyelvük kellemesen hangzott. A türkmének nagyon segítőkészek voltak és kedvesek a rokon körben, de ezen kívül nagyon dölyfösek és hirtelen haragúak, és a szövetségeik tekintetében nem voltak valami hűségesegek. Nem szívesen vetették alá magukat bárkinek, és saját választott vezetőiket sem igen méltányolták. Bulümarban [*óbolgár kán*] fenyegetést láttak a függetlenségükre, ezért háborúval kezdték őt fenyegetni. A kán kénytelen volt a baskortokhoz [*baskírok*] menni, akik megvédték a honokat [*vagy khonok, hunok*], és ezek [*bulgárok*] a „szeber” nevet („szövetséges”), [*ld. még alább*] kapták a baskortoktól [*baskírok*]. A türkök a baskortokat ugüroknak nevezték, ezek ugyanolyan önféjűek voltak, mint a türkmének. Alp Baradzs-t imádták [*istenség, Alp, Alyp: szellem, Istennek engedelmes; használták fejedelmek, vezérek nevéként is, ld. Alp Ilutver, kaukázusi hun fejedelem neve a Daszuranci-krónikában*], de Madzsarnak nevezték őt. Hitük szerint Madzsar volt az élet védelmezője... [*N. töredékei szerint: „...a madzsarok azt mondják: 'A jó emberek mindig önzetlenek másokkal, innen ered a nevük, 'madzsar', azaz önfeláldozó'.*]

A kánt [*Bulümárt*] az éhínség készítette Nyugatra menni. Kénytelen volt elhagyni az Idel-folyónál lévő szállásait [*N. szerint Idel, azaz Itil eredetileg hét törzs szövetségének a neve volt, s a Volga és az első bulgár állam neve is, mely a Káma-torkolattól a Káspi-tengerig terült el*],... és átkelt az Agidel-folyón [*a Bjelaja/Fehér, a Káma és a Volga folyók bulgár neve, Ak-Idel, a.m. Ezüst-folyó*], melyet a baskortok Atilnek neveztek, a maszguti hős, Atillé vagy Atilkus tiszteletére [*Attila királyt „masszagétának” nevezi a szöveg; több mint valószínű, hogy nem pusztán „toposz” az sem, hogy a hunokat néha szkítáknak nevezték a forrásokban*]. A helyi kara-maszgutok, akiket szaklanoknak neveztek [*fárszi nyelvűek*], próbálták ezt megakadályozni, de legyőzték őket, és a Buri-csajhoz [*Dnyeper, gör. Borysthenes, hun nyelven Var*] menekültek, bégjük, Boz-Urusz vezetésével...

2. fejezet

Idel a hun kánok idején (AD 378-453)

A hunok fia, Alip-bi [*Avitochol? AD 153. k.*] kán a bulgárok és hunok csapataival legyőzte a szadimikat [*vagy szadumok, a skandinávok gyűjtőneve N. szerint*] és azok Altin Basba és Rumba [*Rómába és Konstantinápolyba*] futottak [*zavaros közlés*]. Azután Alip-bi a bulgárokkal, akik sok megpróbáltatást szenvedtek a rúmiaktól Azerbajdzsánban, átkelt a Szulán [*Duna*], és Dere [*Dara*] város mellett legyőzte a nyolcvanezres rúmi sereget [*az 500-as években többször megütköztek a perzsák és a bizánciak a mezopotámiai Dara erődvárosnál, s a hunok hol az egyik, hol a másik oldalon harcoltak zsoldosként*]. A rúmi kán, Balin a palotájába menekült, de körülvették és felgyújtották azt a hunok, akik így bántak el az ellenséges vezetővel. Amikor a palota leégett, Alip-bi a romok között lovagolt, és rátalált a császári koronára. Felvette azt és apjához vitte, akit kánnak

neveztek, de a győzelmi ünnepek közepette hirtelen meghalt. Alip-bi lett a hunok kánja, államot alapított Szaklanban [Kelet-Európa déli része, a Szkíta-sztyeppe, a maszgutok országa; Szaklan dingezi: a Fekete-tenger], és mikor ideje betelt, eltemették a Kujan-Tau vagy Kuk-Kujan hegységben [a kijevei hegyek, dombok, N. fordítója egy helyen 'Nyúl-hegynek' nevezi].

Halála előtt Dere kán (így is nevezték Alip-bit) megparancsolta, hogy síremlékére a Dulo-klán hatalmas tamga-jelét véssék, a „Baltavár”-t. Ez így nézett ki: Ψ , ami egy álló fokost és egy fekvő íjat formázott. Ezek jelképezték a bulgároknál a kán hatalmát. Az urusok [ruszok, oroszok, akiket N. „masszagéta” törzsnek nevez, holott varég-vikingek voltak], akik tisztelték Dere kánt, mivel legyőzte ellenségeiket, a szadimikat, a sírjánál telepedtek le, és Aszkal települést alapították [Eszege, ld. alább]. A bulgárok is tisztelték Alip-bit, mert az ő idején lettek uralkodó törzs a hun államban. A hun rész hamar egyesült a bulgárokkal, a bulgárok neve alatt és a hunok türk nyelvén. A fő bulgár klánok voltak az Erdim, Bakil vagy Bojandur, Seber [N. szerint az ősmagyarok vagy ugrok általános neve, és a szibériai hantik, manysik közös őseié], Agatir [akadzsirok, akiket N. bulgároknak nevez; ld. akacir, agathyrs szkíták], Kharka, Utig [utigurok, 30 ogur törzs szövetsége; érdekes, hogy N. szövegeiben nem fordul elő az óbulgárok onogur, tíz-ogur neve], Kimmer...

Alip-bi unokája, Ajbát fia, Atillé Ajbát kán, becenevén Audan (Audon) Dulo, az almanok és farangok [allemanok és frankok] ellen vonult, mivel a kánjukat megmérgezte a felesége, Atillé kán húga. Miután legyőzte a legerősebb alman törzset, a galidzsot [skandinávok], melynek egy része a Kuk Dingez tengernél [Barents-tenger északon] a Szadum és Galidzs szigetekre menekült [Szadumnak nevezték Svédországot, Norvégiát és a Brit-szigeteket is], Atillé egy éjjel megostromolta a farangok fővárosát, Altin Bast [Róma]. Ez a házak arany kupoláiról kapta a nevét. De amint reggel a nap felkelt, az arany kupolák ragyogása elvakította a bulgárokat. A megrémült bulgárok menekülni kezdtek, nem látva az utat, és erejük ezután lehanyatlott. Atillét Misdauli-nak nevezték az ulcsiak [szlávok, innen származik az oroszok ulicsi neve], az almanok földjén halt meg visszavonulás közben, és az ország széthullott.

Atillé három fia, három testvér, Illak, Tingiz és Bel-Kermek, a bulgárokkal és ulcsiakkal együtt csatába szálltak a farangok ellen, de legyőztek. Illak a harcmezőn esett el, de Tingiz és Bel-Kermek a bulgárjaikkal megmenekültek. A Buri-csaj torkolatához mentek, és út közben elesett Tengiz, a galidzsik rajtaütése közben. Áttörve ezen a támadáson, Bel-Kermek először parancsolta meg, hogy jelvényként emeljék fel az ászok vörös zászlaját, egy fél holddal a rúd végén [a félhold és a vörös zászló kissé gyanús, bár lehet tényszerű is a közlés]. Bel-Kermek nyitotta meg a bulgár kánok vonalát, akiket kánoknak vagy baltavároknak neveztek, mivel a baltavár szó azt jelenti, hogy „vezető” [N. szerint Baltavár volt a mai ukrainai Poltava régi, bulgár neve].

3. fejezet

A bulgár baltavárok kora (AD 453- c. 683)

...Bel-Kermek idején a szabarok [N. szerint a csobánok török beceneve] elfoglalták Szaklant, a bulgárok szaklani nyelven szabanoknak hívták őket. Tőlük jött a nyelvünk, amit a perzsák pontatlanul kipcsáknak mondanak, mivel a kipcsákok ezt a kirgizektől vették át, és azután teljesen eltorzították. A szabanokat, akik Turánban maradtak, kezdték egyre gyakrabban badzsanakoknak nevezni [besenyőknek, akiknek egyik törzse volt a Csaban, Const. Porph. DAI 37. szerint]. Nyelvük, mint írtam, fokozatosan az úzok vagy türkmének nyelvéhez lett hasonló, és a Mindenható [Allah] elrendelte Michaelnek [a mollahnak], hogy ez a nyelv legyen az írott nyelvünk, az arab mellett. A kasánok [kasgarok] ezt bulgár türkinnek nevezték, a türkmének pedig „turán telé”-nek...

Az avarok, a hunok utolsó töredéke, még Hinben [Khin, Észak-Kína, Mongólia, Bajkál-tó térsége] maradtak, majd kiűzték őket a szabarok Jeti-Szuból, szülőföldjükről. De Szaklanban ugyanúgy cselekedtek, mint az üldözőik, és tönkrevetnek számos hun klánt. A helyi hunok egy részét a Kaf-hegyekbe [Kaukázus] üzték, ahol ezek megalapították Kondzsak Beilik-et [N. szerint Grúziát, Georgiát, másutt Kondzsaknak nevez egy 7. századi bulgár kánt]. A többi szabar a hunok másik részét Dzsurasba [Dagesztán, Vajnahsztán, másképp Csecsen-Ingusföld] üzte, ahol ezek csatlakoztak a bulgárokhhoz...

A murdászok, akik gyűlölték a hunokat, csatlakoztak a szabarokhoz, és el akarták intézni a hunokat és a bulgárokat, akik elfogadták őket, de Bel-Kermek a maszgut bek rokona lett, s mivel a murdászok félték a maszgutoktól, megövtá népét a pusztulástól...

Dzsuras, becenevén Maszgut, Bel-Kermek fia a maszgut bek lányától, egyik-másik szabar beknek szolgált, és így földeket kapott a Szula [*Duna*] és a Dzsaldá [*Krím*] között... Mivel jó természetű volt, kiváltott a szabaroktól száz hun bijt [*vezető*], és még sokakat, és a bulgárokhoz csatlakozott, szürbisz néven [*N. szerint hun törzset, vagy csuvasokat jelent*]...

Maszgut fia, Tatra híressé vált sikeres támadásairól a rúmiak ellen, melyeket az ulcsi alattvalói segítségével hajtott végre...

Tatra fia, Bojan-Cselbir uralkodása idején az avarok, akiket a kazár türkök elűztek, Szaklanba érkeztek. A szabarok, mivel megrémültek tőlük, megszelidültek, és mi, bulgárok, ellenkezőleg, felemeltük a fejüket... Bojan-Cselbir összebarátkozott az avar khakannal, Tubdzsákkal és fiának a Tubdzsák nevet adta, és a khakan felvette a Bojan nevet [*Baján volt a pannóniai avarok egyik kagánjának neve*]...

Bojan-Cselbir nyugati bulgárjait, akik az avar khakanok alattvalói maradtak, kara-bulgároknak kezdték hívni, azaz nyugatiaknak, mivel a nyugatit a türkök szokásosan „feketének” nevezik. A bulgárok is a nyugatot „kará”-nak [*fekete*], a keletet „ak”-nak [*fehér, ezüst*], az északot „kuk”-nek [*kék*], a délt „szará”-nak, vagy szarünek [*arany, sárga*] nevezik...

...Alburi [*Alpár?*] idősebb fia, Kurbat [*Kuvrat*] a Buri-csajnál lévő szaklán aul, Aszkal és az Ak-szunál lévő Kharka aul [*mai Harkov*] között nomadizált, és a fő szállása a Baltavár aulnál volt...

A 618. évben az elméjében elboruló avar khakan hívatta Alburit, hogy tárgyalni akar vele, és áruló módon kivégeztette táborában amiatt, hogy az ancsik [*eredetileg hun egységek, melyek fárszi nyelvűekből, szlávokból és ukrainai bulgárokból álltak, akiknek határvédő feladata volt N. szerint*] rátámadtak az avarokra. Valójában maguk az avarok támadták meg a galidzsi ulcsikat és ellopták a marháikat. Néhány avart az ancsik öltek meg, hogy megakadályozzák a rablást, és az avar szardar [*perzsa katonai rang*] úgy tett, mintha ezt az ulcsik tették volna... Mielőtt Alburi a khakanhoz ment, Bu-Ürgan álmában látott egy vörös ruhát, amibe az ászok [*N. szótára szerint a mardaszok nevezték így a „szindi” (indiai?) árját*] a beteget burkolják, és egy lándzsahegyet.

Aggodalmában felébredve így szólt a testvérehez: „Tengri tett engem bojárrá, és álmomban megmutatta a szerencsétlenség jeleit: a betegek vörös ruháját és a lándzsahegyet, amelyen a megöltek fejei vannak. Ez azt jelenti, hogy halál vár rád a khakan táborában. Ne menj oda!” Alburi nem hallgatott rá és bajba került. És a nép elismerte Bu-Ürgant bojárnak vagy aszkalnak...

Amikor testvére megölésének híre eljutott a bulgárokhoz, Bu-Ürgan Rumba [*Bizácba*] ment, és kijelentette, hogy a bulgárok minden kapcsolatot megszakítanak az avarokkal, és készek szövetségre lépni Konstantinápolyal ellenük [*a bulgárok és avarok összecsapásairól más források is beszámolnak*]. A rúmi kán megörült és azonnal elismerte a beket, mint a független kara-bulgárok baltavárját, és szövetséget kötött vele... Amikor Ar-Buga visszatért népéhez, a bijek fel akarták emelni őt a bulgár trónra. De Bu-Ürgan a bojár címet nagyobbra tartotta, mint a káni címet, és azt mondta: „a nép szabadon választhatja uralkodóit, de nem a bojárokat, mert azokat Tengri [*tör.-mong. isten*] választja...” És tanácsára a bulgárok Kurbatot választották, becenevén Bastut, Alburi fiát, mint a bulgárok baltavárját, aki azonnal megkezdte a háborús előkészületeket az avarok ellen.

620-ban Kurbat parancsára fiatalabb testvére, Sambat, Aszkal aulban, a Kujan-taunál Bastu várost alapította [*Kijev bulgár neve; ld. Bib. Konst., DAI 9., Kijev neve Szambat*], és egy nagy sereg vezetője lett, melyben bulgárok, ancsik és szaklanok-rusok voltak. Gyors támadással akarta legyőzni az avarokat és elfoglalni országukat. Segítették ebben a helyi ulcsik és a baskortok is, akik „honturcsinak” nevezték magukat, és elégedetlenek voltak az avar khakan uralmával. De azután ez a Sambat független uralkodónak tekintette magát, és Dulobának nevezte az államát, ami „Dulo legelőjét” jelenti. Amikor Kurbat értesült erről, megparancsolta testvérenek, hogy térjen vissza a szolgálatára, de ő elutasította, és Bastu név helyett a Kyi („kivágott”, „elkülönült”) becenevet kapta. Sambat harminchárom évig uralkodott Dulobában [*N. szerint „Szamo állama”*] és dicső lett neve a farangokon és almanokon aratott győzelmeiért...

...Kurbat idősebbik fia, Bat-Boján fellázadt a Dzsaldá és a Buga-Idel középső folyása között, népe egyik része a folyó partjára ment, a másik a jobb partra... [*a „Dinasztiák” c. fejezetben az szerepel, hogy Bat-Boján 643-ban felvette a moszlim hitet, majd amikor az arabok 654-ben megtámadták a bulgárokat, elhagyta az iszlámot; ugyanebben az évben Szarkelnél legyőzte az arab sereget; 682-ben felvette a kereszténységet és 683-ban elhunyt, Kijevben temették el*].

Kurbat legfiatalabb fia, Atilkesé [*ez volt az Etelköz nevünk eredeti alakja? A „Dinasztiák” c. fejezetnél N. úgy magyarázza, hogy ez a dunai Bulgária megalapítója, Aszparuk neve volt, és ’szakálltalan Atilát’ jelent*], akinek Aszparukh volt a beceneve, fellázadt a Burdzsan és a Bektas között, és az utigok és mardászok is engedelmessé váltak neki...

6. fejezet (AD 882-895)

Bat-Ugür uralkodása

882-ben Erek fia, Szalabi, elindult Galidzsból [*Ladoga vagy Novgorod, de a skandinávok egyik elnevezése is N. szerint*] Bastuba, és Alabuga a szabanok és badzsínákok csapataival elindult Bolgarból [*a volgai Bolgary táborváros a kora középkorban*], hogy bosszút álljon a Lacsün vezette karabolgár modzsarok [*a gyűjtemény itt modzsarokat ír*] támadásai miatt. Gabdulla kán meghalt a hadjárat kezdete előtt, és a bulgár trónra fia, Bat-Ugür Mumin emelkedett, aki megtartotta atyja rendelkezéseit...

Alabuga épp megérkezett Koriszdan közelébe [*ukrajnai város, másképp Batavil, amelyből a mai Putyivl város neve keletkezett N. szerint; az eredeti krónikás váltogatta a neveket, talán azért, hogy minden nevet megörökítsen*], amikor Karadzsból [*a mai Csernyigov*] jött Almis [*Almysh, egészen 945-ig szerepel, a név valószínűleg két, különböző személyre vonatkozik*] a barinokkal [*ukrajnai bulgárok, akiket a kijevi ruszok berendjeknek neveztek N. szerint*] és a dzsuni ancsiak fegyvereseivel. Almis idősebb fia, Arbat [*itt nyilvánvalóan Árpádról van szó*], aki a baltavári Lacsün szolgálatában állt, Alabuga ellen indult baskortjaival, de teljesen legyőzték, és elrejtőzött Batavilban. A kazárok, akik Batavilban voltak, felkészültek az erőd védelmére, de a ravasz Arbat inkább megnyitotta Koriszdan két kapujának egyikét, és büntudattal atyjához ment. Ezután a dzsuni ancsik áttörték a kaput, és a várost szörnyű vérengzéssel elfoglalták. Almish személyesen lovagolt Baltavár jurta és a nagybácsit [*Lacsünt*], aki remegett a félelemtől, kihajította onnan, mint egy bábut. Szerencsére ő elég nemes és nagylelkű volt, és nem végeztette ki apjának testvérét, hanem hagyta elmenni Kazáriába. Lacsün megalázkodva elment Itilbe két feleségével, és itt hamarosan meghalt szégyenben, és Almis felnevelte a fiát, Ugürt, aki egy baskort feleségtől született...

Lacsün idején az Urusz Bejlik volt a birtoka, ezért Almis előrenyomult Bastuba, hogy alávesse Asz-Kalibot.

A város közelében csatlakozott Szalabihoz, aki kicsivel korábban érkezett, és kezdetben megegyeztek, hogy ő baltavári adófizetőként fog uralkodni a városban. De azután Dzsun azt javasolta, hogy Szalabi legyen társuralkodó Bastuban Lacsün fiával, Ugürrel, és ennek átgondolása után a bijek megegyeztek az ancsi vezetővel. Szalabi bemutatta a bastui bojároknak Ugür Lacsün beket, bejelentette igényét, hogy Urusz Bejlikben a bek vezíreként uralkodjon, és figyelmeztette őket, hogy ha ellenállnak, megölik Bulatot és komoly bulgár támadásra számíthatnak. A bojárok elfogadták az egyezséget Szalabival, mivel félték a bosszútól és a moszlimok üldözésétől. De Asz-Kalib nem vetette alá magát a bojárok döntésének, és azok kényszerrel hozták őt Szalabi elé. Amikor Szalabi elé lépett, hirtelen felkiáltott: „Te átkozott szolga, elárultad uradat, meg fogsz halni!” Kivonta a kardját és meg akarta ölni Szalabit. De Dzsun megölte Asz-Kalibot egy lándzsával, amit egy közel álló ancsi kezéből kikapott, és Alabuga megölte Bulatot, aki apja segítségére odarohant. Asz-Kalib fiatalabb fia, Hot, mikor értesült apja és testvére haláláról, titokban elmenekült Bastuból a khakanhoz...

Szalabi bement Bastuba Dzsunnal és Ugürrel, és az első adóként elküldte Almisnak Baltavárba a zsidó kereskedők vagyonát. Dzsun, aki az első bojár lett és az összes ancsi vezetője, és ezek bulgár nyelven Batának nevezték, szigorúan megbüntette apja gyilkosait és a moszlimokat. Almis a történelemmel elégedetten visszatért Koriszdanba, és Alabuga visszament Bolgarba. Itt a bij megkérdezte Michaelt, mire költse zsákmányát, és a mollah tanácsára építtetett egy karavánszeraját fából, egy mecsettel Buljar városában. És ezen a helyen, amely a három bulgár tartomány, Bolgar, Bersud és Eszegel találkozásánál feküdt, a bijeik tartották a tanácskozásait, és innen kapta a Buljar vagy Biljar nevet [*Eszegel a Kámán túl feküdt, moszlim források is említik, Györffy György összefüggésbe hozta a székelyekkel, ld. A magyarság keleti elemei, 1990; N. szerint Eszegel sumér nyelven „templomvárost” jelent; itt jegyezzük meg, hogy csak N. veti föl a névsótárában ezt a relációt; azt is hozzáteszi, hogy Sumért a bulgárok egy része alapította, amely 12.000 évvel ezelőtt Mezopotámiába költözött; a genetikai kutatások alapján ma már tudjuk, hogy a mezopotámiai eredetű J2 apai géncsoport (M172, Semionál Eu9) megtalálható a turáni népeknél – a mai magyarságnál is viszonylag magas, 2,2-7% között –, de a kapcsolat más irányú, természetű lehetett, amit bizonyosan nem lehet úgy aktualizálni, hogy az északról leköltöző bulgárok „alapították” volna Sumért; az viszont régészetiileg is megalapozott, hogy a Dél-Urál bronzkori emlékei rendelkeznek transzkaukázusi, kelet-anatóliai párhuzamokkal, ld. S. A. Grigorjev kutatásait].*

De Almis öröme rövid ideig tartott. 885-ben a khakan titokban meggyőzte Arbatot, hogy döntse meg apja hatalmát, megígérve a trónt s hogy vége lesz a háborúnak [*érdekes, bár más forrásból ellenőrizhetetlen adalék, mely indokolhatja, hogy miért esik oly kevés szó krónikáinkban Álmos fejedelemről; apa és fia szembenállására utalhat személyes különbségük: Álmost inkább szellemi vezetőként, Árpádot seregarancsnokként írják le a források, Anonymus, Metód-legenda stb.*]. A kaubuji [*különböző bulgár törzsek Ukrajna területén, akiket a kijevi ruszok „kovujoknak” neveztek N. szerint*] és modzsari bijek, akik ennek a háborúnak a fő erejét képezték és elégedetlenek voltak az új adóval, a dzsizjával, melyet Baltavárból fizettek a pogányoknak, támogatták Arbatot és hívására kiűtötték Dzsafart [*Almis arab neve?*] Koriszdanból Karadzsarba. De Almis nem talált itt

nyugalmat, mert Arbat utánament, és egy rémült ancsi vezető elkezdte kérlelni a baltaváriakat, hogy hagyják el a várost és előzzék meg az ellenség támadását. Látva, hogy a dolgok nem állnak jól Karadzsarban, Dzsfar barinjával a hűséges Szalabihoz ment Bastuba, és örvendezve találkozott vele. A városban egy negyedét megkapott Almis, ahol udvarát felállította, amely pompájában felülmúlt minden más udvart. A bastui bulgárok és az ancsik mégis baltavárinak tekintették őt, és peres ügyeikkel hozzájöttek, míg a balinik [*bjeloruszok, nagyoroszkok, Szuzdal régi bulgár neve is Balin volt*] és szadimik Szalabi udvarában pereskedtek...

Ugyanebben az évben Csinavüz fia, Arszlan bek, aki a kazár trónra ácsingózott a khakan barátjának mímelve magát, de valójában csak saját maga barátja volt, meggyőzte a hebehurgya Iskakot, hogy kezdjenek háborút a badzsanákokkal, azzal az ötlettel, hogy hagyják el a bulgárokat, fő szövetségesük nélkül. Akszak-Temer parancsára, Arbat a modzsarjaival és kaubujaival megtámadta a badzsanák mezőket, de a hinek, a nur-szuvari Mardan bek, Dzsilk fia segítségével visszaverték a támadókat és Burtaszt pusztították [*Szuvar város a Volga-Káma találkozásánál fekszik; N. szerint a szuvar név tulajdonost, urat jelent, a város kereskedőinek és kézműveseinek független rétegét, akik Alp Szuvar, a villámlás, a kereskedelem, a kovácsmesterség szellemének tiszteletére vették fel ezt a nevet; a magyarság rokonnépének neve is, mely szavart, szabir, szevort, Zuard stb. alakban szerepel a különböző nyelvű történeti adatokban, Ptolemaios AD 2. századi Geográfiájában Szuardeni vagy Szovardeni néven*]. Ez a győzelem megerősítette Mardant, aki ennek emlékére egy második nevet vett fel, a bogatir [*bakadir, lovag, hős, erős ember*] Ar-Bugát, és minden alárendelt földje, az Arcsa, az északi Burtasz, Nur-Szuvar és Eszegel egyesült Eszegel kánsággá. A bijek nagyon bizonytalanok voltak és haboztak a két uralkodó között. És Arszlan, aki ezt úgy adta elő a khakannak, mint politikája sikerét, felhatalmazást kapott, hogy alkalmazza az oguzokat vagy türkméneket egy döntő csapásra a meggyengült badzsanákok ellen...

Arszlan parancsára a menek [*imenek? N. szerint mandzsuk*] megtámadták a badzsanákokat, és elvágva őket a Khwarezmi-tengertől [*Aral-tó*] egyesítette csapatait a keleti baskortokkal. A modzsarok örömmel egyetértettek a badzsanákok elleni háborúval, mert ezek régóta sóvárogva tekintettek földjeikre. 891-ben Arbat modzsarjaival együtt elkezdődött az első hadjárat a badzsinákok ellen, de megverték őket. A badzsinákok sikerét megmagyarázta a Mardzsán segítsége. Mardzsán, kánnak kikiáltva magát, váratlanul a badzsinákok adófizetőinek egyike lett. Amikor a fejedelem ezt kifogásolta Illáknak, a badzsanák beknek, az kedves mosollyal így szólt: „Te korábban nem voltál független uralkodó, és én nem vettem adót tőled. Most kán lettél, és ugyanannyit veszek tőled, mint másoktól, semmivel sem többet. Miért vagy akkor elégedetlen?” Mardzsán azt remélte, hogy ha segít Illáknak, mentesül az adófizetéstől, de a badzsanákok nem gondolták, hogy köszönettel tartoznak a kánnak. Ezért 894-ben, amikor a menek ismét megtámadták a badzsinákokat, az elégedetlen Mardzsán nem segített nekik. Illákot teljesen legyőzték. Népeinek felét iszonyúan leigázták a hódítók, és ő a badzsinákok másik felével kénytelen volt nyugatra menni.

Útja közben Illák vadul elpusztított minden kazár területet, őket okolva szerencsétlensége miatt. Arbat abban az időben nem volt Kara-Bulgarban, hanem, Arszlan parancsára Róm oldalán volt a háborúban a Burdzsan kánság ellen [*Bardzsil? = Perzsia; N. szótárában a burdzsanok az észak-kaukázusi népeket, karacsájokat, balkárokat, kumüköket jelenti, de a transzkaukázusi bolgárokat is (?)*]. Az, hogy a bek küldte a baltavárit [*Árpád*ot „*poltavainak*” nevezi a szöveg] Róm segítségére, amikor szüksége volt Dzsaikra, megerősíti Abdallah tudósítása az ő titkos szövetségéről a rómi kánnal...

A modzsar legelöket, melyek férfiak nélkül maradtak, teljesen feldúlták a badzsanákok, akik nem ismertek könyörületet állandó ellenségeikkel szemben [*itt már ismerősebb leírással találkozunk a besenyő támadásról és körülményeiről; a szöveg valamelyest érthetőbbé teszi, miért szakadtak el egymástól magyarok és szabiok: Árpád hadjáraton volt a magyarokkal, s a besenyő támadás a szabiokat érthette*]. Azután a karabulgárokat elöntötte a rettegés. A kaubujok családjakkal Kazáriába menekültek és a Kuba-folyónál [*Kubán az Azovi-tengernél vagy Meótisznál*] telepedtek le, és ötezer barin Bastuba jött és kérte Almist, kísérelje őket Bulgarba. Almis nem szerette a kényelmes életet Bastuban [*Kijevben*] és úgy döntött, nem szalasztja el ezt a talán múlt alkalmat, hogy uralkodó legyen, még ilyen messze is az északi Bulgartól. Barátságosan elköszönve Szalabitól és Dzsuntól és megígérve nekik, hogy támogatja őket sikerükben, a baltavári elment a barinokkal. A Szeber-szu folyó [*a Dnyeszna, mely Kijevnél ömlik a Dnyeperbe; N. szerint a bulgárok szebernek becézték a magyarokat*] mentén Dzsfar elhagyta Karadzsart [*Csernyigov*] és... elérte a murdasz törzs *limis*-ét [*lat. limes? = határ*]. A murdaszok annak a folyónak mindkét partját birtokolták, melyet a karabulgárok Akának, a murdaszok Szainnak, és a bolgárok Szain-Idelnek neveztek [*az Oka alsó folyása*]. E folyó partja mentén haladt Kan-Murdasz [*Murom*] városába a baltavári [*Almis*], és azonnal Bolgarba akart menni innen, de tévovázott, és inkább egy hírvivőt küldött először. A murdaszok, akik segíteni akartak a bulgároknak, gyorsan elszállították a hírvivőt Bolgarba egy hajón. Bat-Ugür megörült a bátyja érkezésének, és mivel igénybe akarta venni segítségét Mardzsán ellen, letelepítette a Djau-Sirnél [*N. szerint a mai Kicsi-Cseremsan folyó Cseremiszföldön, melyet Almis nevezett el Djau-sirnek, s korábban Bula-Idel volt*]. A barinok épphogy megtelepedtek, jöttek a szalari minek [*imenek?*], akiket Mardzsán átengedett Bolgarba. Almis habozás nélkül elindult a türkmének felé. Ezt látva Szalar úgy vélte, legjobb lesz visszavonulni. A

minek a bek hátrálására elfutottak. Csak az eszegel városon, Szulcsán túl állította meg Szalar a csapatai visszavonulását, és ment ismét Bolgarba, de Almis már elhatározta Szulcsa elfoglalását ez előtt, és ennek falainál a minek érkezésére fegyverszünetet ajánlott. Szalar úgy döntött, nem kíséri ismét a végzetet, és azt mondta a bijeknek: „Ti láttátok, hogy nem a bulgárok, hanem a tangra [*tengri, isten*] volt az, aki minket visszafordított, és megmutatta követeléseink határait. Így engedelmeskednünk kell neki.” Mind egyetértett vele, és a kán meghívta Almist tárgyalni. A hadisátorban mindkét uralkodó megegyezett Almis házasságáról Szalar leányával, és a születendő gyermekekről...

Ford.: Z. Tóth Csaba

Z. TÓTH, Csaba: Djagfar Tarikhy

In this paper the author provides the Hungarian translation of those parts of this historic chronicle that concern the Hungarians. The work also contains an introduction that places the work in a proper historic context.

~ ~ ~ ~ ~ ~